

АЕРОКОСМІЧНІ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ТА КЕРУВАННЯ

УДК 629.7.07

¹В.П. Харченко, д-р техн. наук
²Ю.В. Чинченко, канд. техн. наук

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ АВІАЦІЙНОГО ПЕРСОНАЛУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

НАУ, кафедра аеронавігаційних систем
E-mail: ¹kharch@nau.edu.ua; ²jdestiny@ukr.net

Запропоновано принципи побудови цільової моделі авіаційного диспетчера та керівника польотів. Розглянуто особливості професійної діяльності керівника польотів диспетчерської зміни служби руху України.

The principles of composition of target model of air traffic controller and supervisor are proposed. The features of professional activities of supervisor at air traffic units of Ukraine are considered.

Вступ

Провідна роль у функціонуванні аеронавігаційної системи належить людині, що безпосередньо впливає на характер її роботи в цілому [1]. Надійність цієї системи залежить, насамперед, від психофізіологічних можливостей, психологічних особливостей і професійної підготовленості авіаційних диспетчерів. Успішність професійної діяльності авіаційного диспетчера в ускладнених і екстремальних ситуаціях визначається двома складовими адаптаційного процесу [2]:

- якістю і результатом психофізіологічної адаптації до специфічної за змістом і умовами діяльності з обслуговування повітряного руху;
- здатністю нервової системи авіаційних диспетчерів вчасно та ефективно забезпечувати активацію фонового функціонального стану організму до початку професійної діяльності й далі здійснювати фізіологічно доцільну перебудову цього стану протягом всієї робочої зміни відповідно до динаміки робочого навантаження.

Здатність адекватно забезпечувати підвищені фізіологічні та енергетичні «витрати» мозку і рухової сфери становить суть ефективної вісцеро-метаболическої адаптації до діяльності в екстремальних режимах.

У диспетчерів з ознаками неефективної адаптації до професійного навантаження й умов праці виявлено різноманітні порушення функції серця, системної й регіонарної гемодинаміки та їхньої регуляції [3; 4]. Серйозні зміни відбуваються при цьому і на метаболічному рівні.

Частина (40–60%) диспетчерів, особливо тих, хто працює на автоматизованих системах обслуговування повітряного руху, нездатна протистояти несприятливому, патогенному впливу хронічної професійної емоційної напруги [5; 6].

Унаслідок цього в авіаційного диспетчера можливе виникнення розумово-емоційної перенапруги. Розумово-емоційна перенапруга – один із негативних факторів, що значно впливає на працездатність, професійну надійність і професійне довголіття авіаційних фахівців.

На сучасному етапі функціонування авіаційної транспортної системи України досить актуально питання поліпшення професійного відбору авіаційних диспетчерів служби руху цивільної авіації. Це зумовлено такими факторами:

- подальшим впровадженням складних автоматизованих систем обслуговування повітряного руху, що потребують високого рівня майстерності авіаційних диспетчерів;
- стабільним зростанням обсягів повітряних перевезень в Україні, що обумовлює підвищення робочого навантаження і складності роботи авіаційних диспетчерів у секторах відповідальності;
- підвищення вимог до рівня володіння англійською мовою відповідно до стандартів ICAO та EUROCONTROL.

Постановка задачі

Розглянемо множину з n професійно-важливих якостей $A = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$, що необхідно виявити в певної людини під час процедури професійного відбору. Для забезпечення ефективної процедури проведення професійного відбору та визначення рівня професійно-важливих якостей людини необхідно виконати такі дії (рис. 1):

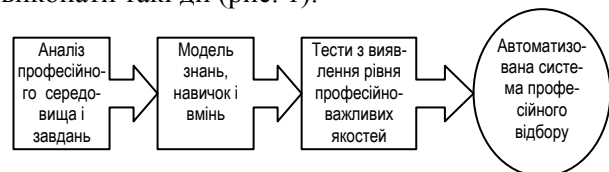

Рис. 1. Етапи розробки автоматизованої системи професійного відбору авіаційних диспетчерів

– зробити детальний аналіз професійного середовища авіаційних диспетчерів і виробничих задач;

– побудувати еталонну модель необхідних знань, навичок і вмінь;

– відібрати або розробити тести для ефективного визначення рівня знань, навичок і вмінь;

– створити програмний комплекс, що забезпечує автоматизовані процедури проведення професійного відбору та обробки його результатів.

У цій статті пропонуються заходи, що спрямовані на вдосконалення процесів професійного відбору на підставі розробленої моделі професійно-важливих якостей авіаційного диспетчера. Увага акцентується на автоматизації процесів виявлення і кількісно-якісної оцінки професійно-важливих якостей авіаційних диспетчерів.

Фактори впливу на професійну діяльність авіаційного диспетчера

У загальному вигляді особливостями професійної діяльності диспетчерів є одержання й оброблення в обмежені терміни часу значного потоку інформації, що надходить через канали зв'язку: з екранів індикаторів (зоровий канал), по радіозв'язку, телефонному і гучномовному зв'язку (слуховий канал).

Відповідно зі змістом сигналів диспетчер відтворює просторову картину повітряної обстановки, з урахуванням наземної та метеорологічної обстановки уточнює й прогнозує її, приймаючи необхідні рішення з метою забезпечення безпеки польотів.

Наведемо загальні особливості діяльності авіаційних диспетчерів, що істотно відокремлюють її від інших видів операторської діяльності:

– одержання й обробка великої кількості інформації, що надходить по різних каналах зв'язку в обмежені терміни часу;

– необхідність ухвалення рішення при неповній або недостатній інформації в системах обслуговування повітряного руху як неавтоматизованих, так і автоматизованих;

– робота в ритмі й режимі, зумовлених ситуаціями динамічного характеру;

– несумірність множини ситуацій у повітряному просторі та кількості дозволених дій відповідно до технології обслуговування повітряного руху;

– частота і непередбачена можливість виникнення екстремальних ситуацій та особливих умов роботи;

– виражена професійна гіподинамія, високі робочі навантаження, недостатнє забезпечення оптимальної взаємодії диспетчера з технічними засобами обслуговування повітряного руху.

У загальному вигляді можна виділити такі психофізіологічні особливості діяльності осіб диспетчерського складу:

– складний операторський характер діяльності з одночасного контролю й опосередкованого (через пілотів) керування багатьма повітряними кораблями на землі та в повітрі, а також забезпечення ефективної роботи в групі;

– висока щільність, різноманіття і швидкоплинність потоку інформації, що надходить по різних каналах зв'язку, високе завантаження зорового каналу;

– висока відповідальність прийняття рішень;

– передача командних, регулюючих і керуючих впливів через мовне спілкування, реалізацію мовних програм діяльності;

– висока значущість мовної помилки в забезпеченні безпеки польотів;

– постійна необхідність утримання в оперативній пам'яті просторово-часового образу повітряної обстановки та ймовірнісного прогнозування тенденції її розвитку;

– велике навантаження на такі нейропсихічні функції, як сприйняття, увага, пам'ять, оперативне мислення;

– необхідність постійної готовності до екстрених дій у позаштатних, аварійних ситуаціях і екстремальних режимах діяльності;

– висока нервово-емоційна напруженість діяльності;

– аритмічний і динамічний характер професійного навантаження протягом робочої зміни.

Психофізіологічні особливості структури діяльності авіаційних диспетчерів полягають у такому:

– перебудові трудових навичок авіаційних диспетчерів залежно від рівня автоматизації виробничого процесу;

– підвищенні вимог до обсягу пам'яті при збільшенні пропускної здатності сектора обслуговування повітряного руху, зростанні кількості оперативної інформації.

Характеристика професійно важливих і професійно небезпечних якостей авіаційних диспетчерів

Авіаційні диспетчери здійснюють обслуговування повітряного руху в певних умовах виробничого середовища, параметри якого змінюються під впливом факторів різного походження. На реалізацію рівня професійної підготовленості на робочому місці впливають такі індивідуальні характеристики людини:

– спеціальна технічна підготовленість;

– професійні навички і вміння;

– психофізіологічний стан;

- загальний інтелектуальний рівень;
- психологічні характеристики;
- фізіологічні характеристики;
- фізичні характеристики.

Для розкриття характеру діяльності авіаційного диспетчера в системі обслуговування повітряного руху необхідно звернути увагу на фактори, що призводять до підвищення або зниження певних показників діяльності:

- 1) професійно важливі якості:
  - гнучкість мислення у стресовій ситуації;
  - розподіл і концентрація уваги;
  - час реакції вибору;
  - високий рівень когнітивних процесів;
  - здатність до переробки великих обсягів інформації;
  - емоційний статус;
  - висока мотивація до роботи;
- 2) професійно небезпечні якості:
  - ігнорування;
  - імпульсивність;
  - безвідповідальність;
  - самовпевненість;
  - слабкі професійні здібності;
  - неорганізованість.

В умовах аварійної обстановки потрібно враховувати своєчасність реакції авіаційного диспетчера на події, що призводять до появи аварійної обстановки, особливості реалізації моделі авіаційного диспетчера в цих умовах:

- ідентифікація типу аварійної ситуації;
- обробка інформації та визначення послідовності дій;
- ефективність розробки плану дій, що напроямлені на ліквідацію аварійної ситуації.

Модель авіаційного диспетчера в системі FEAST (EUROCONTROL)

В Європейських країнах вже протягом певного часу використовується централізована автоматизована система професійного відбору авіаційних диспетчерів FEAST (First European Air Traffic Controller Selection Package) [7].

В основу цієї системи покладено модель професійних знань, навичок та вмій, що складається з двох частин:

- 1) ситуаційна поінформованість та компетентність під час прийняття рішень:
  - а) сприйняття оточення:
    - швидкість сприйняття;
    - вибіркова увага;
    - середньотермінова пам'ять;
    - здатність до ефективного моніторингу повітряної обстановки;
    - здатність виконувати декілька задач одразу;

б) прогнозування майбутнього стану об'єкта:

- здатність до прогнозування;
- здатність до розв'язання задач з урахуванням динамічної повітряної обстановки;

в) осмислення поточної ситуації:

- просторове мислення;
- розуміння мови;
- психічна гнучкість;

г) прийняття рішень:

- адаптивність;
- взаємодія;
- стабільність;

2) особистісні характеристики авіаційного диспетчера та тенденції поведінки:

- мотивація до досягнення мети;
- самоконтроль;
- взаємодія в малій групі операторів;
- емоційна стабільність;
- гнучкість;
- урівноваженість;
- сумлінність;
- емоційна стабільність;
- рішучість.

Принципи побудови цільової моделі авіаційного диспетчера з урахуванням особливостей професійної діяльності в Україні

За результатами проведених досліджень у регіональних структурних підрозділах державного підприємства обслуговування повітряного руху України «Украерорух» були отримані дані, необхідні для побудови цільової моделі авіаційного диспетчера (рис. 2).

Методика експертної оцінки організаторської та соціально-психологічної компетентності кандидата на посаду керівника польотів

У проведеному дослідженні була зроблена спроба аналізу й апробації методів підбору та оцінки керівників польотів диспетчерської зміни.

Характеристики, що пов'язані зі ступенем виразності професійно важливих якостей у претендентів на керівні посади, тобто професіографічні аспекти не розглядали. Такий підхід зумовлений тим, що на посаду керівника висувають людину, що проявила себе, насамперед, як висококласний фахівець-професіонал.

Неодмінною умовою успішного здійснення діяльності керівника польотів є відповідність його особистісних характеристик змісту його діяльності.

Особливо важлива така відповідність для діяльності з високим рівнем відповідальності, якою і є діяльність керівника польотів.

Рис. 2. Психологічні і психофізіологічні характеристики в моделі авіаційного диспетчера

Тому під час підбору керівників польотів і формування кадрового резерву істотну допомогу можуть надати дані про рівень організаторських здібностей і організаторської спрямованості особистості майбутнього керівника.

Висновок про зазначені якості може бути зроблений на підставі оцінки певних психологічних характеристик особистості, виявлених у результаті експертного оцінювання.

Керуючись викладеним, нами була розроблена методика експертної оцінки організаторської та соціально-психологічної компетентності керівника польотів і проведено дослідження для визначення нормативної моделі керівника польотів – змістовної сторони важливих сфер управлінської компетенції, необхідних для організації ефективної роботи диспетчерської зміни (див. таблицю). Експертами були авіаційні фахівці з різних регіонів України, що проходили перепідготовку в Центрі перепідготовки і підвищення кваліфікації («Украеротренінг»).

У дослідженні брали участь 55 представників груп підготовки керівників польотів, старших авіаційних диспетчерів, авіаційних диспетчерів-інструкторів. Теоретичне обґрунтування процедури проведення та обробки результатів експертного опитування було виконане за процедурою отримання агрегованих оцінок характеристик керівника польотів.

Анкета складалася з n блоків, у кожному блоці по m питань. Відповіддю є ціле число x_{ij} , $1 \leq i \leq n$, $1 \leq j \leq m$; $x_{ij} \leq Q$. Звичайно вважають $Q=100$; Q – максимально можливе значення x_{ij} , тобто $x_{ij} = 0, 1, 2, \dots, Q$.

Відповіді згортаються в одне число

$$\alpha = \sum_{i=1}^n w_i \sum_{j=1}^m v_{ij} x_{ij},$$

де w_i, v_{ij} – позитивні числа; $\sum_{j=1}^m v_{ij} = 1, \forall i = \overline{1, n}$;

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1.$$

Ваги v_{ij} задають відносну важливість відповідей в блоці i , ваги w_i задають відносну важливість блоків. Для α справедлива нерівність: $0 \leq \alpha \leq Q$. Для статистичної обробки результатів експерименту нехай заповнено $N \geq 2$ анкет:

$$\alpha_k = \sum_{i=1}^n w_i \sum_{j=1}^m v_{ij} x_{ij}^{(k)},$$

де $x_{ij}^{(k)}, k = \overline{1, N}$ – відповіді на питання в анкетах.

Припустимо, що існують справжні значення $x_{ij}^{(0)}$, і потрібно оцінити справжнє значення

$$\alpha_0 := \sum_{i=1}^n w_i \sum_{j=1}^m v_{ij} x_{ij}^{(0)}.$$

Будемо вважати:

- $\{x_{ij}^{(k)}, i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}, k = \overline{1, N}\}$ – незалежні в сукупності випадкові величини;
- при фіксованих i, j $\{x_{ij}^{(k)}, k = \overline{1, N}\}$ однаково розподілені;
- $E x_{ij}^{(k)} = x_{ij}^{(0)}$,

де E – знак математичного сподівання.

Через D будемо позначати дисперсію випадкових величин.

Маємо

$$\alpha_k := \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m w_i v_{ij} x_{ij}^{(k)}, k = \overline{0, N};$$

$$E \alpha_k := \sum_i \sum_j w_i v_{ij} E x_{ij}^{(k)} = \sum_i \sum_j w_i v_{ij} x_{ij}^{(0)} = \alpha_0,$$

$$k = \overline{1, N}. \quad (1)$$

Складові організаторської та соціально-психологічної компетентності керівника польотів

Сфера компетенції	Ознака – характеристика
Ділова (уміння, що спрямовані на організацію виробничої діяльності диспетчерської зміни)	Своєчасне розпізнавання виробничих задач та проблем, що потребують вирішення. Швидка орієнтація в ситуації при вирішенні таких виробничих питань, що дають оптимальний результат в умовах організації. Передбачення можливих перешкод і обмежень при розв'язанні виробничої задачі. Своєчасне знаходження оптимального вирішення виробничої задачі в умовах несприятливих факторів. Вирішення виробничої задачі у найбільш прийнятні терміни. Вирішення виробничої задачі з мінімальними моральними і психологічними затратами для колективу. Ефективна координація діяльності колективу при вирішенні виробничих задач
Соціально-психологічна (уміння і навички щодо взаємодії з оточуючими людьми)	Уміння за зовнішніми ознаками розуміти психічний стан людини. Визначення за діями і вчинками людини її характер, здібності та переконання. Допомога людині в її професійному розвитку, подоланні інерції. Швидке оцінювання особливості психологічного стану інших людей. Правильний тон у взаємовідносинах з оточуючими людьми. Поміркованість в оцінках і судженнях. Попередження конфліктних ситуацій в колективі, а при їх виникненні знаходження найбільш оптимальних способів вирішення.
Організаторська (уміння керувати колективом диспетчерської зміни)	Уміння за необхідності поставити жорсткі вимоги до підлеглих. Наполегливість у вимогах. Самостійність у постанові вимог до підлеглих. Вплив на оточуючих переконливістю й обґрунтованістю доводів. Здатність проявляти наполегливість при відстоюванні інтересів колективу перед керівництвом.
Особистісна (уміння самоорганізації і самодисципліни)	Об'єктивне оцінювання своїх успіхів і невдач, результатів своїх дій. Відповідальність за все, що відбувається у колективі. Уміння доводити розпочаті справи до завершення. Вимогливість до себе так само, як і до оточуючих людей. Адекватне оцінювання своїх психологічних можливостей та прогнозування наслідків своїх дій.

За оцінку параметра α_0 виберемо:

$$\hat{\alpha}_N = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N \alpha_k.$$

Це незсунена оцінка, оскільки за виразом (1)

$$E\hat{\alpha}_N = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N E\alpha_k = \frac{1}{N} N\alpha_0 = \alpha_0.$$

Оскільки $\{x_{ji}^{(k)}\}$ незалежні в сукупності, $\{\alpha_k, k = \overline{1, N}\}$ також незалежні, тоді:

$$D\hat{\alpha}_N = \frac{1}{N^2} \sum_{k=1}^N D\alpha_k = \frac{1}{N^2} (D\alpha_1 N) = \frac{D\alpha_1}{N}; \quad (2)$$

$$D\hat{\alpha}_1 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (w_i v_{ij})^2 D x_{ij}^{(1)}.$$

Як наближення до $D x_{ij}^{(1)}$ візьмемо емпіричні дисперсії:

$$S_{ij}^2 := \frac{1}{N-1} \sum_{k=1}^N (x_{ij}^{(k)} - \bar{x}_{ij})^2,$$

де

$$\bar{x}_{ij} := \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N x_{ij}^{(k)}.$$

Статистики S_{ij}^2 є незсуненими оцінками для $D x_{ij}^{(1)}$.

Якщо $N \rightarrow \infty$, $S_{ij}^2 \rightarrow D x_{ij}^{(1)}$.

Тоді з формули (2) маємо

$$D\hat{\alpha}_1 \approx \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m w_i^2 v_{ij}^2 S_{ij}^2;$$

$$D\hat{\alpha}_N \approx \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n w_i^2 \sum_{j=1}^m v_{ij}^2 S_{ij}^2.$$

Відповідно до нерівності Чебишева, якщо $\varepsilon > 0$:

$$P\left\{|\hat{\alpha}_N - \alpha_0| > \varepsilon\right\} \leq \frac{D\hat{\alpha}_N}{\varepsilon^2} \approx \frac{1}{N\varepsilon^2} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 S_{ij}^2.$$

Для побудови довірчого інтервалу нехай $1 - \beta$ – довірна вірогідність. Звичайно $1 - \beta = 0,95$ або $\beta = 0,05$. Число ε знаходимо з рівняння:

$$\beta = \frac{1}{N\varepsilon^2} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 S_{ij}^2;$$

$$\varepsilon = \varepsilon_{N\beta} = \left(\frac{1}{N\beta} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 S_{ij}^2 \right)^{1/2}.$$

Довірчим інтервалом для α_0 є інтервал

$$I_{N\beta} := \left[\hat{\alpha}_N - \varepsilon_{N\beta}, \hat{\alpha}_N + \varepsilon_{N\beta} \right] \cap \left[0, Q \right];$$

$$I_{N\beta} := \left[\max(\hat{\alpha}_N - \varepsilon_{N\beta}, 0), \min(\hat{\alpha}_N + \varepsilon_{N\beta}, Q) \right].$$

Для такого $I_{N\beta}$ дістаємо

$$P\left\{\alpha_0 \in I_{N\beta}\right\} \geq 1 - \beta = 0,95,$$

якщо знехтувати різницею між S_{ij}^2 і $\hat{A}x_{ij}^{(1)}$.

Нехай задано обмеження на довжину довірчого інтервалу. Ця довжина повинна бути не більше 2δ . Тоді можна розрахувати необхідну кількість анкет N . Будемо вимагати, щоб довжина інтервалу

$$\left[\hat{\alpha}_N - \varepsilon_{N\beta}, \hat{\alpha}_N + \varepsilon_{N\beta} \right] \text{ була не більше } 2\delta:$$

$$\varepsilon_{N\beta} \leq \delta;$$

$$\frac{1}{N\beta} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 S_{ij}^2 \leq \delta^2;$$

$$N \geq \frac{1}{\beta\delta^2} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 S_{ij}^2.$$

Емпіричні дисперсії S_{ij}^2 залежать від N : $S_{ij}^2 = S_{ij}^2(N)$.

Припустимо, що вони з підвищенням N швидко стабілізуються біля деяких значень τ_{ij}^2 . Тоді N знаходимо з нерівності

$$N \geq \frac{1}{\beta\delta^2} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 \tau_{ij}^2$$

Можна взяти

$$N = \left\lceil \frac{1}{\beta\delta^2} \sum_i w_i^2 \sum_j v_{ij}^2 \tau_{ij}^2 \right\rceil + 1,$$

де $\lceil \cdot \rceil$ – ціла частина числа.

При наших припущеннях таке значення N буде гарантувати, що довжина 95% довірчого інтервалу для α_0 не переважає 2δ .

У рамках стандартної обробки анкет довірчий інтервал є загальноприйнятим.

Якщо підтверджується припущення, що кількість N анкет є достатньою для достовірності оцінювання α_0 , доцільніше вжити стандартний довірчий інтервал, чим застосувати більш обережний спосіб побудови довірчого інтервалу.

Інформаційний контур автоматизованої процедури проведення професійного відбору

Автоматизована система професійного відбору авіаційних диспетчерів містить сукупність програмних, інформаційних і технічних засобів, що дозволяють забезпечити процес професійного відбору з урахуванням індивідуальних особливостей авіаційних диспетчерів. Головна мета автоматизованої системи професійного відбору – забезпечення скоординованих заходів до збирання та інтерпретації результатів тестування авіаційних диспетчерів з метою виявлення рівня професійно важливих і професійно небезпечних якостей для подальшого забезпечення нормативного рівня безпеки польотів у аеронавігаційній системі України.

Додатковими цілями автоматизованої системи професійного відбору авіаційних диспетчерів є:

- автоматизація прогнозування динаміки зміни рівня професійно важливих і професійно небезпечних якостей авіаційного диспетчера протягом певного терміну часу;

- забезпечення оптимального плану тестування під час професійного відбору (вибір форм, методів і засобів тестування, виходячи з наявних ресурсів);

- залучення засобів автоматизації під час роботи з наявними інформаційними ресурсами (збирання, обробка і збереження результатів тестування авіаційних диспетчерів).

Мірами ефективності (показниками якості функціонування) автоматизованої системи професійного відбору авіаційних диспетчерів є:

- ступінь автоматизації інтелектуальної обробки результатів тестування;

- рівень адаптації тестових завдань до поточних вимог та індивідуальних характеристик авіаційних диспетчерів;

- забезпечення модульності й агрегованості програмних і технічних засобів;

- організації збирання, обробки, аналізу і збереження статистичної інформації щодо результатів професійного відбору;

- можливість модифікації і подальшої модернізації програмних модулів системи.

Автоматизована система професійного відбору складається з сукупності програмних модулів, які згруповані за принципом функціонально-цільового призначення. У складі автоматизованої системи професійного відбору окремі модулі функціонують незалежно один від одного і виконують певні задачі, відповідно до алгоритму в рамках замкнених контурів інформаційних потоків (рис. 3).

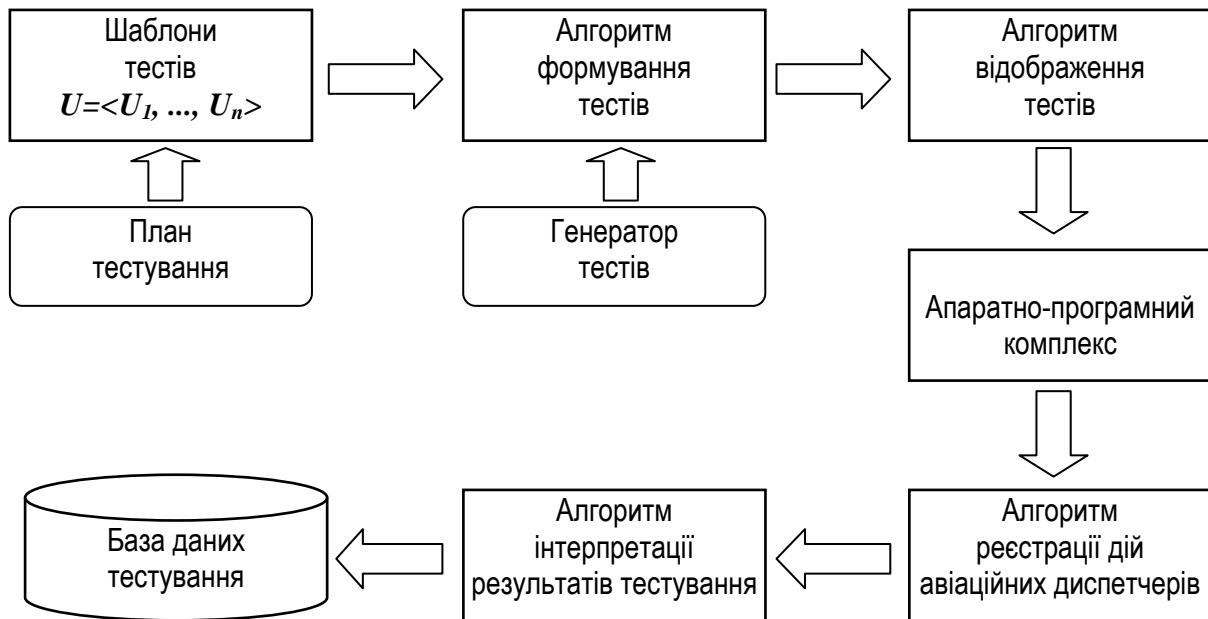

Рис. 3. Контур автоматизації процесу професійного відбору авіаційних диспетчерів цивільної авіації

Інформаційний обмін, синхронізація роботи і взаємодія між модулями організовані за допомогою централізованої бази даних.

Упровадження нормативів із забезпечення безпеки польотів в Україні

Удосконалення системи професійного відбору – важливе завдання у комплексі заходів щодо забезпечення безпеки польотів в аеронавігаційній системі України.

Регулювання безпеки польотів під час обслуговування повітряного руху в державах Європейської конференції цивільної авіації здійснюється за допомогою застосування сукупності нормативних документів – регулятивних вимог EUROCONTROL щодо безпеки польотів (EUROCONTROL Safety Regulatory Requirements, ESARRs):

ESARR 1 – національна регулятивна база щодо безпеки польотів під час обслуговування повітряного руху;

ESARR 2 – система повідомлень і оцінка авіаційних подій під час обслуговування повітряного руху;

ESARR 3 – застосування систем керування безпекою польотів провайдерами послуг під час обслуговування повітряного руху;

ESARR 4 – оцінка ризику та його зниження під час обслуговування повітряного руху;

ESARR 5 – персонал обслуговування повітряного руху;

ESARR 6 – програмне забезпечення і технічні засоби.

Регулятивні вимоги EUROCONTROL щодо безпеки польотів є доповненням до стандартів і рекомендованої практики ICAO (SARPs), тобто є вимогами високого рівня і базуються на відповідних цілях безпеки польотів.

Держави, що є членами EUROCONTROL, зобов'язані впроваджувати й підтримувати викладені в ESARRs положення щодо забезпечення безпеки польотів.

У рамках національної нормативної бази регулятивні процеси включають встановлення мінімальних рівнів безпеки польотів (рис. 4), які відображають:

– кількісні цілі безпеки польотів, у тому разі, якщо вони можуть бути визначені;

– національні та міжнародні стандарти, які використовуються в системі обслуговування повітряного руху.

У документації ESARRs наведено вимоги щодо формування системи керування безпекою польотів провайдерами аеронавігаційних послуг. Як головні напрями досягнення нормативного рівня безпеки польотів наводяться підвищення компетенції персоналу обслуговування повітряного руху і розподіл відповідальності за забезпеченням безпеки польотів.

Висновки

Проведені дослідження дозволили виділити психологічні та психофізіологічні характеристики, що забезпечують професійну надійність авіаційного диспетчера, і визначити параметри цільової моделі авіаційного диспетчера.

Рис. 4. Установлення мінімальних рівнів безпеки польотів

У процесі вирішення питань підбору керівників польотів і формування кадрового резерву висновок про ступінь компетентності кандидата на посаду керівника польотів необхідно робити за всіма трьома напрямками:

- професійним;
- соціально-психологічним;
- особистісним.

Така прогностична оцінка його керівної діяльності дозволить вибрати найбільш прийнятну кандидатуру.

Література

1. *Безпека авіації* /В.П. Бабак, В.П. Харченко, В.О. Максимов та ін. – К.: Техніка, 2004. – 584 с.
2. *Венда В.Ф.* Системы гибридного интеллекта: Эволюция, психология, информатика. – М.: Машиностроение, 1990. – 448 с.
3. *Денисов В.Г., Онищенко В.Ф., Скрипеч А.В.* Авиационная инженерная психология. – М.: Машиностроение, 1983. – 232 с.
4. *Изучение человеческого фактора при авиационных происшествиях и инцидентах // Человеческий фактор: Сб. материалов №7.* – Циркуляр ICAO 240-AN/144. – Монреаль, Канада, 1993. – 76 с.
5. *Медицинские аспекты обеспечения безопасности полетов гражданской авиации* /Под ред. А.Н. Бабийчука. – М.: Воздуш. трансп., 1988. – 360 с.
6. *Шибанов Г.П.* Количественная оценка деятельности человека в системах человек–техника. – М.: Машиностроение, 1983. – 263 с.
7. [http:// www.eurocontrol.int/ humanfactors/ public/ standard_page/ feast.html](http://www.eurocontrol.int/humanfactors/public/standard_page/feast.html).

Стаття надійшла до редакції 01.06.06.